

Արմինե ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՈՒՆԱՄՈՒՆՈՅԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐՁԱԿԻ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ**

Հոդվածի նպատակն է քննության առնել «98-ի սերնդի» ակնանավոր ներկայացուցիչ, փիլիսոփա, գրող, Միգել դե Ունամունոյի որոշ արձակ գործերին բնորոշ առանձնահատկությունները, դրանցում արծարծված հիմնահարցերը, թեմաները, առկա բախումները և հանգուցալուծումները: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվում անհատ-հասարակություն-ընտանիք փոխհարաբերակցության խնդիրների վերաբերյալ Ունամունոյի դիրքորոշմանը:

Բանալի բառեր. Միգել դե Ունամունո, «98-ի սերունդ», XX դարի իսպանական արձակ, խրատական նովել, պատմվածք, փիլիսոփայական գրականություն

Միգել դե Ունամունոն իսպանական մշակույթի պատմության խոշորագույն ներկայացուցիչներից է. նրա անվան շուրջն այնքան շատ լեզենդներ են հյուսված, որ դժվար է տարանջատել իրական Ունամունոյին: Գրականության մեջ լինելով պարադոքսների սիրահար՝ ինքն էլ իրենից մի կենդանի պարադոքս էր ներկայացնում: Նրա անցած ուղին ճգնաժամերի ու հանկարծակի փայլատակումների մի ամբողջ շղթա է: Ունամունո գրողի վարպետությունը, թերևս, առավել ցայտուն երևում է նրա գրական գործերում, որոնք զերծ են ամեն տեսակի ճոռոմաբանություններից, կենցաղագրություններից, բնանկարների նկարագրություններից, որոնք քիչ էր մնում դառնային XIX դարի վերջի իսպանական արձակի բնորոշ գծերը: Գրողն ավելի շատ նախապատվություն տալիս է զգացմունքայնությանը և սուբյեկտիվիզմին, ինչպես նաև լեզվի և գիտակցության անքակտելի կապին, քանզի լեզուն ազգային գիտակցության արտահայտման կարևորագույն միջոցներից մեկն է. նոր բառերը մտքերին նոր երանգներ են հաղորդում:

Ունամունոն իր ստեղծագործություններում հատկապես կիրառում է կենդանի, խոսակցական լեզուն, և դրանով իսկ գրական լեզուն մոտեցնում ժողովրդախոսակցականին: Հարկ է նշել, որ, այնուամենայնիվ, Ունամունոյի մոտ առաջնայինը գաղափարն է. նա համարում է, որ գրողը պիտի գործ ունենա իրականության հետ, բայց էականը ոչ թե նյութական, կենցաղային իրականությունն է, որը սոսկ ֆոն է, այլ «ներքին» իրականությունը: Այդ պատճառով էլ ռեալիզմը իր ամենաբարձր իմաստով իրավիճակի, շրջապատի ճշգրիտ պատկերման մեջ չէ, այլ յուրաքանչյուր մարդկային «ես»-ի, ներքին կյանքի բացահայտման մեջ է: Այսինքն՝ գրողի խնդիրն է պատկերել մարդկային հոգին իր ողջ

խորությամբ: Ունամունոն ցանկանում է, որ իր հերոսներին ռեալ համարենք իրենց հոգեկան կերտվածքով: Նրա հերոսները մեծամասամբ զուրկ են նյութական հիմքից, մշտապես ձգտում են ինքնահաստատվել, և նրանցից յուրաքանչյուրը յուրովի է «հոգեվարք» ապրում:

Այսպես, «Խրատական երեք նովել և մեկ նախաբան» (1920) շարքի «Մարքիզ դե Լումբրիա» ստեղծագործության մեջ հեղինակը ուրվագծում է Իսպանիայի երգիծական պատկերը: Մարքիզ դե Լումբրիան, նույն ինքը՝ դոն Ռոդրիգո Սուարես դե Տեխադան, ճգնավորի պես է ապրում իր դամբարան հիշեցնող տոհմական տանը՝ մշտապես վախենալով արևից, թարմ օդից և գեղջկական հիվանդությունների վարակի աղբյուր հանդիսացող ճանճերից: Նրա ողջ կյանքը խստագույնս ենթարկված է ավանդույթներին, որոնց բաղկացուցիչ մասն է կազմում ամեն երեկո նույն ժամին ընտանիքի մտերիմ խորհրդականի հետ թղթախաղ խաղալը: Նրա երկու աղջիկների՝ Կարոլինայի և Լուիզայի համար այդ հեղձուցիչ աշխարհից դուրս գալու ելքը, թերևս, ամուսնանալն է: Եվ ահա նրանց միջև պայքար է սկսվում միակ արժանի հավակնորդի՝ Տրիստանի համար: Վերջին հաշվով հաղթանակում է ուժեղագույնը՝ Կարոլինան, ով նաև ընտանեկան ավանդույթների կրողն է:

Շարքի մյուս՝ «Երկու մայր» նովելը, նույն երևույթի այլ տարատեսակն է: Մայրության անհագ քաղցով համակված մի չբեր այրի իր սիրելանին ամուսնացնում է մեկ ուրիշի հետ՝ նախապես իրենը դարձնելով նրա ողջ կարողությունը, այնուհետև հարազատ մորից խլում է սեփական երեխային: Հատկանշական է, որ երկու գործերում էլ ուժեղ անհատներ են կանայք, իսկ տղամարդիկ կամքից զուրկ, պասիվ դեմքեր են. «Բայց ասա՛ ինձ, Ռաքե՛լ,– լացակումած ձայնով ասաց Խուանը,– ինչո՞ւ սիրահարվեցիր ինձ, ինչո՞ւ ինձ ջերմացրիր քո սիրով: Ինչո՞ւ ինձնից խլեցիր ողջ կամքս, ինչո՞ւ ինձ անշունչ տիկնիկ դարձրիր» /Ունամունո, 2016: 198/: Եվ բնավ էլ պատահական չէ, որ Ունամունոն նրանց կոչում է *Դոն Խուան* և *Տրիստան* անուններով: Դոն Խուանը մահանում է /Ունամունո, 2016: 221/, իսկ Տրիստանը հեզաբար գլուխը խոնարհում «հարյուրամյակների ծանրության տակ» /Ունամունո, 2016: 243/: «Գումարելիների» տեղերը փոխելը բացատրվում է ոչ միայն այն բանով, որ Ունամունոն պարադոքսների նկատմամբ հակում ունի, այլ նաև նրանով, որ նովելների գործողությունները ընթանում են ընտանիքի շրջանակում, իսկ ընտանիքում, ըստ Ունամունոյի, ակտիվ ստեղծարար ուժ է մայրը: Այդ պատճառով մայրության իրավունքի պայքարը կազմում է երկու ստեղծագործությունների ողբերգական բախումը: Մարդկային բարոյականության օրենքները այդ հասարակության մեջ հակամարդկային օրենքները քողարկելու համար են: Հենց այդ օրենքներն էլ որոշում են Կարոլինայի և Ռաքելի արարքները. հաղթանակ տանելով հանդերձ նրանք պարտվում են: Ռաքելը հաղթում է ոչ այն պատճառով, որ ինքն ավելի ուժեղ է իր մրցակցից, այլ որովհետև հարուստ է, քանի որ տիրացել

էր Դոն Խուանի ժառանգությանը, ի դեպ, որի օրինական ժառանգորդը պետք է լիներ Բերթան՝ Դոն Խուանի կինը: Կարոլինան կարողանում է հաղթել միայն իր հոր տոհմական տուն վերադառնալուց և նախկին ավանդույթները վերականգնելուց հետո:

Հատուկ դիտողականությամբ այս «հաղթող-պարտվող» հակասությունը մերկացվում է շարքի վերջին՝ «Իսկական տղամարդը», նովելում: Հերոսը՝ Ալեխանդրո Գոմեսը, հեքիաթային հարուստ, ոչնչի առջև կանգ չառնող, համառ, ամենակարող փողի իշխանության մարմնացումն է, ում համար ընդհանրապես նշանակություն չունեն բարոյական նորմերը. նա բացահայտ կերպով «գնում» է իր կնոջը: Նրա կարգախոսն է. «Եթե փող ունես, ապա բոլոր դռները բաց են քեզ համար» /Ունամունո, 2016: 253/: Հասարակության դեմ պայքարում հաղթողը հետևում է հասարակության գլխավոր չգրված օրենքներին, և դրա համար էլ «իսկական տղամարդ» է համարվում: Նրա հոգում մշտապես ներքին պայքար է ընթանում, գեղեցկուհի կնոջ՝ Խուլիայի հետ վարվում է «իրի» պես, միաժամանակ թաքցնում նրա նկատմամբ տաճած սիրո զգացումը, քանի որ սերը տեղ չունի անմարդկային «առուծախի» շրջանակներում: Խուլիան նույնպես արտասովոր կամքի և հոգևոր ուժի տեր կին է, նա չի ցանկանում սուկ ամուսնու «իրը» լինել: Ի վերջո, Խուլիայի սերը ամուսնու մեջ արթնացնում է մարդուն, և երբ նա մահանում է, Գոմեսն այլևս անկարող է լինում ապրել ու ինքնասպան է լինում: Եվ այսպես, հաղթողը կրկին հայտնվում է պարտվողի դերում:

Եթե Ունամունոյի վերոհիշյալ մի շարք գործերում ընտանեկան դրաման տեղի է ունենում ուրվագծված սոցիալական ֆոնի վրա, և այդ դրամաների հանգույցը որոշվում է տվյալ հասարակության «օբյեկտիվ» օրենքներով, ապա «Մորաքույր Տուլա» (1921) ստեղծագործության մեջ հեղինակը կարծես թե մեկուսացնում է իր հերոսներին շրջապատող իրականությունից և սահմանափակում մեկ ընտանիքի սահմաններում: Փողը, ազնվական նախապաշարումները չեն ազդում հերոսների գործողությունների վրա: Մորաքույր Տուլան, Ունամունոյի բնորոշմամբ, ժամանակակից Անտիգոնեն է: Նա քույրական սիրո մարմնացումն է, իր երջանկությունը զոհաբերում է դառնալով քրոջ՝ Ռոսայի և նրա ամուսնու՝ Ռամիրոյի երեխաների համար իսկական մայր: Այսինքն՝ չցանկանալով երեխաների կյանքում խորթություն մտցնել, հրաժարվում է ամուսնանալ Ռամիրոյի հետ և հավիտյան մնում է ընտանիքի պահապան՝ մորաքույր Տուլա: Բայց նա զուրկ է իր նախակերպարի էպիկական ամբողջությունից. նա XX-րդ դարի աղջիկ է, տանջվում է ողբերգական հակասությունների միջև: Մի կողմից՝ ինչպես ցանկացած կին, նա ձգտում է մայրանալ, մյուս կողմից էլ՝ տառապում է տղամարդկանց նկատմամբ տաճած տազնապալի վախից: Նա խոստովանում է. «տղամարդիկ, ցանկացած տղամարդ, և անգամ դու՛, Ռամիրո՛ւ, միշտ ինձ վախ են ներշնչել: Նրանց մեջ ես միայն գազան եմ տեսել: Երեխաներն այլ բան են, բայց

տղամարդիկ: Ես միշտ խուսափել եմ տղամարդկանցից» /Unamuno, 1996: 97/: Միակ ելքը ուրիշի երեխաների համար մայր դառնալն է:

Ընտանիքի թեմային է նվիրված «Մահվան հայելի» պատմվածաշարի «Պարզասիրտ դոն Ռաֆայելը, որսորդ և խաղացող» պատմվածքը: Հարկ է նշել, որ սա Ունամունոյի մշտական թեմաներից մեկն է, քանի որ ըստ նրա, առողջ ընտանիքը ցանկացած հասարակության հիմքը պետք է լինի:

Ունամունոյին մտահոգող մյուս թեմաներից է դատարկապորտ քաղքենու կերպարը, որ ամեն ինչի պատրաստ է՝ միայն թե պաշտպանի իր քաղքենիական բարեկեցությունը: Գրողն իր ստեղծագործությունների մեջ հաճախ է մերկացնում նրանց. այսպես օրինակ, «Թռչակ» պատմվածքում պատկերում է, թե ինչպես են հայրն ու մայրը «կործանում» իրենց մինուճար որդուն հանուն իրենց բարեկեցության՝ լիովին անտեսելով նրա առողջության հարցը: Խեղճ տղայի կյանքը թռչակ ստանալու մի անվերջ պայքար է, որովհետև դա է իր ծնողների միակ հույսը, հանուն դրա է նա պարտավոր «գերազանց» ստանալ և ազատվել հաջորդ տարվա ուսման վարձից: Եվ մինչ որդին վատ սնունդից, մշտական պարապմունքներից հյուծվում է, հոր միակ մտահոգությունը երեկոները սրճարան այցելելն է, նա հոգու խորքում անգամ ուրախ է, որ չի աշխատում, նրան բոլորովին չի հուզում որդու ճակատագիրը: Ի վերջո, տղայի ուժերը դավաճանում են, և անկողին է ընկնում, սակայն սա էլ չի սթափեցնում ծնողներին: Նրանք սարսափահար մտածում են, որ հիվանդության պատճառով նա կարող է բացակայել դասերից և արդյունքում զրկվել թռչակից, երբ իրականում պիտի մտահոգվեին նրա առողջությամբ: Եվ չնայած բժշկի արգելքներին, դեռ չկազդուրված՝ նրան կրկին դասի են ուղարկում: Տղան, անզոր լինելով դիմակայել, կնքում է իր մահկանացուն: Այդժամ անգամ ծնողները խղճի խայթ չեն զգում, ասես բթացած լինեն նրանց ծնողական զգացումները, եթե, իհարկե, դրանք երբևէ գոյություն են ունեցել:

Փողի կործանիչ ուժի թեմային է նվիրված «Ռամոն Նոնատոն, ինքնասպան» պատմվածքը: Այն շատ հետաքրքիր կառուցվածք ունի, սկսվում է Ռամոնի ինքնասպանությամբ, և որպեսզի հեղինակը վեր հանի այդ ինքնասպանության պատճառը, մի քանի էջում ուրվագծում է նրա կյանքի գորշ ու տխուր պատմությունը, մանկության և պատանեկության տարիները, որոնք բացարձակապես ոչ մի ուրախ հուշ չեն թողել նրա հոգում: Եվ այդ ամենի մեղավորը վաշխառու հայրն է, որի կյանքի միակ նպատակը զարտուղի ճանապարհներով փող դիզելն էր: Նա անգամ ստիպել էր որդուն հրաժարվել նավաստի դառնալու իր երազանքից և փաստաբան լինել, որպեսզի իրեն օգնել վարելու իր գործերը: Եվ չնայած հոր անվերջ հորդորներին, թե ամեն ինչ միայն ու միայն հանուն իրեն էր անում, հանուն նրա բարօրության /Unamuno, 1913: 28-29/, որդին քաջ գիտակցում էր, որ դա նրա էությունն էր, որ նրան ընդամենը պատրվակ

էր հարկավոր, որպեսզի ինչ-որ կերպ արդարացներ իր մութ գործերը: Հորն այդպես էլ չի հաջողվում նրա մեջ սեր սերմանել փողի նկատմամբ, արդյունքում, Ռամոնը ինքնասպան է լինում:

1931թ. Ունամունոն տպագրում է «Սուրբ բարի Մանուել, տառապյալ» գործը, որը նրա արձակ ստեղծագործությունների մեջ արդեն աչքի է ընկնում արտաքին աշխարհի մանրամասների հագեցվածությամբ: Եվ դա բնավ էլ պատահական չէ. չէ՞ որ բնությունը, աշխատանքը, առօրյա հոգսերը ժողովրդի կյանքի բաղկացուցիչ մասն են կազմում, և այդ ժողովուրդը պատումի հերոսն է: Վավերդե դե Լուսերնա գյուղի բնակիչները ապրում են առտնի հոգսերով. այն է՝ հող են մշակում, բերք հավաքում, հին եկեղեցում աղոթք անում, երեխաներ մեծացնում: Նրանց կյանքն ընթանում է հավերժական թվացող իրականությունների՝ հողի, լճի, լեռան, լուսնի, աստղերի, մահվան, ծնունդի միջև, այդ պատճառով էլ կյանքի մասին նրանց պատկերացումները չափազանց պարզ են: Ունամունոն նորից անդրադառնում է իր երբեմնի «ներքին պատմություն» հասկացությանը և կրկին անգամ, ինչպես իր առաջին ստեղծագործություններում, հաստատում դրա կարևորությունը: «Ներքին» պատմությունը սովորույթ է, դարավոր ավանդույթ, որ բացառապես հիմնված է նյութական կենցաղի և կյանքի ամենօրյա դրսևորումների վրա: Գյուղացու հավատն աստծո հանդեպ բոլորովին էլ կապ չունի ենթագիտակցական ազդակների հետ: Եկեղեցի գնալը, աղոթելը, դժոխքի և դրախտի գոյությանը հավատալը սոսկ սովորույթ է, որ դարեդար փոխանցվում է մի սերդից մյուսին, դառնում կենսաձև ու սերտորեն կապվում այլ արմատացած սովորույթների հետ:

Պատումի գլխավոր հերոսը՝ քահանա Մանուելն է, մարդ, որին բոլորը «բարի» են կոչում իր անկեղծ մարդասիրության և անձնվիրության համար: Նա գյուղացիների հոգևոր հովիվն է, նրանց ուղեցույցը: Եվ ահա Վավերդե դե Լուսերնա է գալիս աթեիստ Լասարոն: Նրա հետ զրույցներից պարզվում է, որ հայր Մանուելը իրականում աստծուն չի հավատում: Նա շատ կուզենար հավատալ, սակայն անզոր է: Նրա ներաշխարհում մի կատարյալ դժոխք է տիրում, շատ լավ գիտակցում է, որ մարդը, միայն սեփական անձի անմահությանը հավատալով, կարող է հոգեկան անդորրի հասնել, և որպեսզի ժողովուրդն ապրի իր բնականոն կյանքով, արարի, բարգավաճի, անհրաժեշտ է, որ նրա հոգում խաղաղություն լինի: Փաստորեն, հանուն ժողովրդի հոգեկան խաղաղության, Մանուելը անասելի տառապանքներ է կրում, ստիպված ամեն օր եկեղեցական ծեսեր կատարում, ձևացնում իբր հավատում է: Լասարոն ուղղակի ցնցվում է՝ լսելով նրա խոստովանությունը: Ինքն էլ է սկսում դավանել, բայց ոչ թե եկեղեցական, այլ հայր Մանուելի ողբերգական, բայց միաժամանակ մարդասիրական կրոնը: Մանուելի մահից հետո նա է կատարում տառապյալի առաքելությունը:

Նկատենք, որ իր վաղ ստեղծագործություններում Ունամունոն փորձում էր հարաբերակցել «անհատ» և «հասարակություն» հասկացությունները, և եթե դրանցում առաջնայինը անհատն էր, այսինքն՝ անհատի վերածննդից էր կախված հասարակության վերածնունդը, ապա այստեղ հակառակ գործընթացն է: Անհատը ժողովրդի, հասարակության կարիքն է զգում, փորձում է նրանում հենարան գտնել: Ժողովրդին ծառայելը հայր Մանուելին փրկում է հուսահատությունից. մահից առաջ պահանջում է իրեն տանել եկեղեցի և մահանում է աղոթող ամբոխի գրկում /Unamuno, 1997: 139/: Մաքուր ժողովրդական հավատը վերջին պահին օգնում է նրան հաղթահարել չգոյության վախը:

Այսպիսին է, ըստ էության, Միգել դե Ունամունոյի վերոնշյալ ստեղծագործությունների ընդհանուր բնութագիրը: Ինչպես տեսանք, մարդկանց մեջ մեծ գրողը և մտածողը փնտրում է ոչ այնքան կոնկրետ, որքան համամարդկային գծեր: Նրա հերոսները հաճախ առօրյա անձիք են, սակայն այդ առօրեականության մեջ արժարժվում և լուծվում են բարդ փիլիսոփայական խնդիրներ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Chaguaceda Toledano A. (ed.) Miguel de Unamuno. Estudios sobre su obra. IV // *Actas de las VII Jornadas Unamunianas (27 a 29 de septiembre de 2007)*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 2009.
2. Chen Sham J. El sistema de parentesco en la *Tía Tula*: la estructura avuncular // *Anuario de Estudios Filológicos*, 2000, N° 23.
3. Juan-Navarro S. La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno: filosofía de la existencia, epistemología y pensamiento religioso // *Cuadernos de ALDEEU*, 1998, vol. XIV, N° 1-2.
4. Ladrón de Guevara López de Arbina E. El pensamiento pedagógico de Miguel de Unamuno // *Revista Española de Pedagogía*, 2001, vol. 59, N° 220.
5. Pedraza F. B. y Rodríguez M. Historia esencial de la literatura española e hispanoamericana. Madrid, México, Buenos Aires: EDAF, 2000.
6. Ramoneda Salas A. Antología de la literatura española del siglo XX, Alcobendas: Sociedad General Española de Librería, 1988.
7. Sánchez Gutiérrez D. En torno a Miguel de Unamuno // *Estudios del Patrimonio Cultural*, 2016, N° 15.
8. Unamuno M. Del sentimiento trágico de la vida. Madrid: Austral, 1990.
9. Unamuno M. El espejo de la muerte. Madrid: Renacimiento, 1913.
10. Unamuno M. La tía Tula. Bogotá: Oveja Negra, 1996.
11. Unamuno M. Niebla. Zaragoza: Aneto, 2007.
12. Unamuno M. San Manuel Bueno, mártir. Madrid: Espasa Calpe, 1997.
13. Unamuno M. Tres novelas ejemplares y un prólogo, ed. C. Morón Arroyo. Madrid: Espasa Calpe, 1997.

14. Ունամունո Մ. դե Քրիստոնեության հոգեվարքը և խրատական երեք նովել, թարգմ. Ռուզաննա Պետրոսյանի, Երևան, Անտարես, 2016:
15. Պետրոսյան Ռ. Միգել դե Ունամունոյի փիլիսոփայական և գեղագիտական կոնցեպցիաները // Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում, Երևան, 2015, №18 (1):

А. МАНУКЯН – О некоторых особенностях художественной прозы Унамуно. – Целью данной статьи является рассмотрение главных тем, конфликтов, коллизий и особенностей отдельных прозаических произведений выдающегося испанского писателя, философа и крупнейшей фигуры «поколения 98-го года» Мигеля де Унамуно. Особое внимание уделяется авторскому подходу к проблемам взаимоотношений личности, общества и семьи.

Ключевые слова: Мигель де Унамуно, «поколение 98-го года», испанская проза XX века, назидательная новелла, рассказ, философская литература

A. MANUKYAN – On Some Characteristic Features of Unamuno's Literary Prose. – The purpose of the present paper is to examine the main themes, conflicts, collisions and peculiarities of several prose works of the distinguished Spanish writer, philosopher and the famous figure of the “Generation of '98” Miguel de Unamuno. Particular attention is paid to the author's approach to the problems of the relationship between the individual, society and the family.

Key words: Miguel de Unamuno, “Generation of '98”, Spanish prose of the XX century, exemplary novel, short story, philosophical literature